

УДК 37.013.42

Ю. І. Чернецька

ФІЛОСОФСЬКІ ПЕРЕДУМОВИ ПРОБЛЕМИ РЕСОЦІАЛІЗАЦІЇ НАРКОЗАЛЕЖНИХ ОСІБ

© Чернецька Ю. І., 2015

<https://orcid.org/orcid.org/0000-0002-0758-1747>

У статті здійснено аналіз філософської наукової літератури з проблеми ресоціалізації наркозалежних осіб. Метою статті є виокремлення філософського контексту як джерельної бази для можливості створення методологічної першооснови для подальшої теоретичної та експериментальної роботи над проблемою соціально-педагогічної ресоціалізації наркозалежних осіб. Розглянуто динаміку філософських ідей щодо сенсу буття людини, починаючи з філософії давнього світу до сучасних часів. Наголошується на необхідності філософського осмислення проблеми формування духовно-моральних цінностей особистості і культурних норм в суспільстві як основи гармонійної ресоціалізації особистості. Здійснено аналіз філософських джерел з проблеми впливу суперечностей переходу людства на більш високий щабель технократичного і соціокультурного розвитку, на можливість поновлення повноцінного функціонування наркозалежної особи в суспільстві.

Ключові слова: наркозалежність, наркозалежні особи, ресоціалізація, буття, сенс буття, духовні і моральні цінності, культурні норми, суспільство.

Чернецкая Ю. И. Философские предпосылки проблемы ресоциализации наркозависимых лиц.

В статье осуществлен анализ философской научной литературы по проблеме ресоциализации наркозависимых лиц. Целью статьи является выделение философского контекста для возможности создания методологической основы дальнейшей теоретической и экспериментальной работы над проблемой социально-педагогической ресоциализации наркозависимых лиц. Рассмотрена динамика философских идей про смысл жизни человека, начиная с философии древних времен до современности. Акцентируется внимание на необходимости философского осмысления проблемы формирования духовных ценностей и культурных норм в обществе как основы гармоничной ресоциализации личности. Осуществлен анализ философских источников по проблеме влияния противоречий при переходе человечества на более высокий уровень технократического и социокультурного развития, на возможность возобновления функционирования наркозависимой личности в социуме.

Сделан вывод про непрерывность процесса поиска научных подходов, концепций, идей про смысл человеческого бытия в рамках философских направлений, в частности, в эпистемологии, онтологии, феноменологии, антропологии, гносеологии, этики и возможности их использования в социальной педагогике. Установлены философские детерминаты деформации базовых общечеловеческих ценностей наркозависимой личности. Выделено проблемное поле философского содержания, связанное с процессами цивилизационных изменений и с появлением таких негативных социальных явлений как социальная атараксия, социальная анемия, технократизм, глобализация.

Ключевые слова: наркозависимость, наркозависимые лица, ресоциализация, бытие, смысл бытия, духовные и моральные ценности, культурные нормы, общество.

Chernetskaya Y. I. Philosophical pre-conditions of problem of resocialization of drug addicted persons

In the article the analysis of the philosophical scientific literature on issue of resocialization of drug addicted persons is carried out. The dynamics of philosophical ideas about sense of person's life, since philosophy of ancient times to contemporaneity is considered. The aim of the article is a selection of philosophical context as a spring base for possibility of creation of methodological fundamental principle for the further theoretical and experimental prosecution of problem of social and pedagogical resocialization of drug addicted persons. The attention on the necessity of philosophical comprehension of problem of spiritual values and cultural norms forming for society as bases of harmonious resocialization of person is accented.

The analysis of philosophical sources on issue of influence of contradictions is carried out at transition of humanity on more high level of technocratic and social-cultural developments on possibility of proceeding in functioning of drug-dependent personality in society.

The conclusion about continuousness of process of search scientific approaches, conceptions, ideas about sense of human life within the contexts of philosophical directions, in particular in epistemology, ontology, phenomenology, anthropology, gnoseology, ethics and possibility of their use in social pedagogic is done. The philosophical determinates deformations of universal values of the drug addicted personality are established. The problem field of philosophical maintenance, related to the processes of civilization changes and appearance of such negative social phenomena as a social ataraxia, social anaemia, technocratizm, globalization is allocated.

Key word: drug addiction, drug addicted persons, resocialization, spiritual and moral values, cultural norms, society.

Актуальність. Вивчення теоретико-методологічних основ проблеми соціально-педагогічної роботи з ресоціалізації наркозалежних осіб та системна її розробка потребують розгляду філософських передумов як когнітивної наукової бази для окреслення кола проблем наркозалежних осіб. Це дозволить, по-перше, виокремити місце і роль соціальної педагогіки у розв'язанні даної проблеми, по-друге, розробити та розвинути власні погляди на проблему соціально-педагогічної допомоги з ресоціалізації наркозалежних осіб та виділення її наукової новизни у колі існуючих досліджень, по-третє, сприятиме подальшому осмисленню суті, змісту, структури, зв'язків суб'єктів і об'єктів ресоціалізації за межами соціально-педагогічного підходу, у колі соціокультурних процесів, які відбуваються у соціумі в широкому розумінні. Різноманітність наукових галузей, методологічних підходів, концепцій, напрямів, етимологічних визначень суті досліджуваної проблеми, зумовлюють необхідність ґрунтовного наукового аналізу різноманітних аспектів проблеми допомоги наркозалежним особам.

Метою статті є виокремлення філософського контексту як джерельної бази для можливості створення методологічної першооснови для подальшої теоретичної та експериментальної роботи над проблемою соціально-педагогічної ресоціалізації наркозалежних осіб.

Аналіз останніх публікацій у даному напрямку свідчить, що в межах інших наук проблема ресоціалізації наркозалежних осіб представлена в багатьох аспектах: *розробка основ проблеми соціалізації та ресоціалізації особистості у здобутках суміжних наук, зокрема, медичній психології, наркології* (С. Алексєєв, А. Артемчук, З. Болотова, Е. Бабаян, Б. Гуревич, В. Запорожченко, Г. Соцевич, М. Лукашевич); *вивчення особистості наркозалежної особи, виокремлення її психологічних особливостей і особливостей поведінки з оточуючими (співзалежними)* (Р. Гаріфуллін, М. Єрофєєва, М. Жидко, А. Кім, О. Ніконова, В. Хижняк); *використання соціологічних доробок при розгляді проблеми наркотизму* (Я. Гілінський, І. Кон, Б. Паригін); *розробка кримінальних та правових аспектів процесу ресоціалізації засудженої особистості, в тому числі і наркозалежної особи* (О. Бандурка, С. Горькавий, Н. Калашник, О. Неживець, Н. Максимова, В. Оржеховська, М. Садовнікова, В. Синьов, В. Худолій, Л. Шеховцова); *підготовка фахівців з соціальної педагогіки і соціальної роботи щодо впровадження соціально-*

педагогічних технологій роботи з наркозалежними (О.Безпалько, А. Капська, О.Галагузова, О. Балакірева, С. Харченко).

Спираючись на складність і комплексність проблеми ресоціалізації наркозалежних, вважаємо логічним продовження дослідницьких пошуків у межах попередніх наукових здобутків. Незважаючи на неможливість виявлення пріоритетності наукової галузі, яка б давала найбільше розуміння сутності окресленої проблеми, та враховуючи її глобальну гуманітарність, оскільки проблема ресоціалізації стосується розвитку і подальшого буття людини у світі, здійснено дослідження філософських основ цінності і сенсу людського буття як найвищих акмеологічних утворень.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури, присвяченої філософським поглядам на досліджувану проблему, дозволяє стверджувати, що у рамках різних течій вона імпліцитно представлена у філософсько-соціологічних працях А. Камю, М. Бердяєва, М. Вебера, К. Гельвеція, С. Грофа, Е.Дюркгейма, Ю. Нікітіна, Ф. Ніцше, Г. Сковороди, П. Сорокіна, Т. Парсонса, А. Печчеї, Е. Тоффлера, М. Хайдеггера, В. Франкла, Е. Фромма Т. де Шардена, А. Шопенгауера, К. Ясперса, в яких розглядаються питання сутності буття людини, її духовний світ, питання свободи, волі, незалежності духа і душі, співвідношення суб'єктивного людського досвіду і конкретного соціокультурного життєвого світу людини, проблеми кризи буття сучасної людини та ін. Незважаючи на те, що не в усіх працях відображена сама проблема ресоціалізації особистості, більш того, у перелічених працях проблема ресоціалізації наркозалежної особистості майже не виявлена у чистому вигляді.

Загалом, власну позицію в контексті проблеми ми формуємо, виходячи з таких аспектів філософських досліджень: 1) динаміка філософських ідей щодо сенсу буття людини; 2) формування духовно-моральних цінностей особистості і культурних норм суспільства як основи гармонійної ресоціалізації особистості; 3) вплив суперечностей переходу людства на більш високий щабель технократичного і соціокультурного розвитку на можливість поновлення повноцінного функціонування наркозалежної особи в суспільстві.

Розглядаючи перший аспект – *динаміка філософських основ сенсу буття людини* - звернемося до найбільш істотних наукових ідей і підходів. Так, найдавніші згадування філософського змісту щодо проблеми буття людини

належать філософії античності – давньокитайській та давньоіндійській філософії. Буття як категорія, яка відображає наявність існування буття людини через семантичний конструкт «Я існую», вперше з'явилась у філософії представників Давнього Китаю – Лао Дзи, Кунц-Зи, Мо-Дзи. Давньоіндійська філософія буддизму визначала роль буття людини через вічне і непорушне обертання душі в світі, що визначає увесь світ буття, сенс буття людини полягав у вічному стражданні душі та пошуку вищих форм її існування. Питання, пов'язані із сенсом життя людини, порушували представники філософії еллінізму – Арістотель і Платон. Центральним питанням в епоху занепаду стародавньої грецької культури було «Як бути вільним у неволі?». Буття, на думку Арістотеля, є розумом, душею та життям. Загалом, давньогрецька філософія вважала основним постулатом сенсу життя ідею про насолоду як прояв знаходження на найвищому щабелі буття людини. Епікур, учень Демокріта, стверджував, що про існування тіл свідчать тільки їх відчуття. З'являється принцип гедонізму, який розділяють і представники філософської школи кіренеїків. На їх думку, згодом, на зламі століть, розвинеться так званий «декадентський гедонізм, суть якого зводиться до таких філософських ідей: звільнення від усього поганого, неприємного, зайвого – тільки насолода. На тлі цих міркувань розвивається вчення про три види задоволення: 1) природні і необхідні для життя; 2) природні, але не необхідні для життя; 3) неприродні і не необхідні для життя. Згодом етичний гедонізм розвинеться в декадентський гедонізм, характеристики якого, на думку А. Долгенка, полягають у такому: «...якщо в естетичному гедонізмі смерть (вбивство та самогубство) - кінець насолоди, то в декадентському гедонізмі вона - початок нескінченної насолоди. Поєднуючись, естетизм і декаданс вибудовують єдину ланку есхатологічного гедонізму, який так чудово виражений пушкінським Вальсингамом: «Все, все, что гибелью грозит, / Для сердца смертного таит / Незъяснимы наслажденья - / Бессмертья, может быть, залог!» [2, с. 170-172]. Як бачимо, і давня філософія і філософія сучасного гедонізму скоріше створювала перепони на шляху розвитку людини у плані розуміння сенсу її буття, заводячи її в кут помилкового світогляду, однак, з розвитком людства змінювалися і філософські підходи до розуміння сенсу буття.

Так, представники нового часу в філософії намагаються розглядати проблему буття через епістемологію. Р. Декарт, який намагався поєднати вчення

про буття і вчення про пізнання в своїй філософській праці «Начала філософії», а згодом прийшов до суперечності щодо неспівпадання атрибутів субстанції з атрибутами мислення. Гегель дотримувався думки, що сенсом життя людини є діяльність, яка одночасно є вищим принципом буття.

Продовжуючи розгляд філософських ідей нового часу, зазначимо, що І Конт критично аналізував своїх попередників, висуваючи власні ідеї щодо єдності онтології та гносеології. Для нашого дослідження є важливими, відзначені О. Рассказовою ідеї Р. Арона і І. Конта про буття людини в суспільстві. На їх думку, «... будь-яке суспільство тримається на єдиній соціальній основі – згоді розумів, і існує доти, доки його члени дотримується однакових вірувань [6]. Вважаємо, що дана теза про «суспільне ціле» переорієнтовує людину на гармонійне буття в суспільстві і створює когнітивну базу для розуміння основної ідеї поставленої перед нами дослідницької мети – накреслити динаміку філософських ідей у руслі розуміння особистістю сенсу її буття.

Подібно всім філософам-екзистенціалістам, А. Камю вважає, що найважливіші істини відносно самого себе і світу чоловік відкриває не шляхом наукового пізнання або філософських спекуляцій, а за допомогою почуття, що висвічує його існування, «буття в світі». Камю посилається на «тривогу» Хайдеггера і «нудоту» Ж.-П. Сартра, він пише про нудьгу, що несподівано опановує людиною. Про те, що spleen, або нині «українська нудьга», може потроху оволодіти будь-ким, відомо всім і без філософії. К'єркегор був першим філософом, який додав таким почуттям, як «меланхолія», страх, онтологічний характер. Настрої і почуття не суб'єктивні, вони приходять і йдуть не з нашої волі, розкривають фундаментальні межі нашого існування. У А. Камю таким почуттям, що характеризує буття людини, виявляється почуття абсурдності - воно несподівано народжується з нудьги, перекреслює значущість всіх інших переживань [3].

Поступово в сучасній західній філософії в рамках суб'єктивної онтології Ж.-П. Сартра, Е. Гуссерля, М. Шелера, Т. де Шардена, накреслюються нові акмеологічні основи для розуміння буття людини в суспільстві: у центрі всіх форм буття знаходяться: а) природа та мистецтво; б) суспільство; в) духовність людини. У межах дослідження проблеми сенсу буття людини в соціумі для нашого дослідження представляють наукових інтерес ідеї Е. Гуссерля щодо інтерсуб'єктивності особистості, яку автор трактує як конституовану «первинним

его», що зрештою розроблялася у зв'язку з виокремленням певних соціальних характеристик людини в соціумі.

Не можна не відзначити філософські погляди А. Шюца щодо зв'язку абстрактних наукових категорій з життєвим світом, який автор розумів як світ безпосередньої людської життєдіяльності, світ культури, закладаючи таким чином ідеї сенсу життя у взаємодії із соціумом.

Як бачимо, поступово філософські ідеї досягають розуміння сенсу буття людини в гармонійному поєднанні із навколишнім світом, виокремлюючи необхідність формування суспільних норм і цінностей, ґрунтуючись на тенденції переходу від гносеології до фундаментальної онтології.

Щодо другого аспекту *формування духовно-моральних цінностей особистості і культурних норм суспільства як основи для гармонійної ресоціалізації особистості*, зазначимо, що для можливості здійснення аналізу філософських ідей у цьому напрямі, необхідно спочатку звернутися до наукових праць, які стосуються такої дефініції як «цінності».

Проблема кризи формування традиційних цінностей стала розглядатися філософами кінця XIX – початку XX ст. Серед філософських праць, присвячених проблемам цінностей і відповідним їм ментальностям, варто зазначити твори М. Бердяєва, А. Камю, Ф. Ніцше, Г. Сковороди, В. Соловйова, А. Печчеї, А. Шопенгауера, М. Штирнера, К. Ясперса та ін.

Спираючись на ідеї сучасного дослідника Ю. Нікітіна щодо філософських причин виникнення наркоманії, зазначимо, що в сучасному світі основними проблемами щодо цього є викривлення світогляду людини, стагнація її свідомості, деіндивідуалізація особистості, соціальна і психологічна дезадаптація в умовах невирішеної кризи суспільства [4, с. 261-264].

Погоджуючись з такою думкою, зауважимо, що, починаючи з екзистенціалістської діалектики, філософи Е. К'єркегор, а згодом і Е. Фромм, передрікали безпорадність бездуховної людини. Е. Фромм підкреслює, що сучасна людина обтяжена самотністю і відчуттям власної нікчемності. Ф. Ніцше у свій час чітко описав наближення нігілізму, який згодом знайде втілення в ідеях нацизму, а також намалював психологічний портрет «... «надЛюдини» як заперечення вкрай загубленій особистості, яка існує в дійсності». У своїх творах «Бегство от свободы. Человек для себя», «Душа человека» Е. Фромм з'ясовує сутність таких людських цінностей, як влада, залежність та особистісна незалежність. У руслі

нашого дослідження, а особливо в ракурсі проблеми особистісної, внутрішньої незалежності наркозалежної особи, слушні думки Е.Фромм дають відповіді на питання: «Чому для окремого індивіда свобода може стати непосильним тягарем, якого, він намагається позбутися?» [9].

Проблема цінностей у філософії щільно пов'язана із можливостями вільного вибору особистістю способів самореалізації і самозадоволення. У цьому зв'язку буде слушним трактування А. Шопенгауером у праці «Свобода волі ...» необмеженого індивідуалізму та гедонізму, що стали альтернативою традиційним цінностям у суспільстві ХІХ ст. Автор наводить на розуміння причин кризи цінностей у суспільстві, а зрештою причин важкої соціальної адаптації наркозалежної особистості в суспільстві. Автор пише: «... усіяке задоволення примарне, і те, що було досягнуто, ніколи не дає повного заспокоєння непокірливій волі ...» [10].

Особливого місця серед питань, пов'язаних із ресоціалізацією наркозалежних, заслуговують проблеми формуванням у наркозалежних морально-духовних цінностей з позиції християнських традицій. До розробки філософських основ цінностей наркозалежних зверталися С. Загородній, В. Жуковський, Т. Лозинська, О. Проценко, С. Якушенко та ін. Для нашого дослідження є важливим науковий доробок Т. Лозинської щодо психологічних аспектів християнської реабілітації, які створюють умови для ресоціалізації людей із узалежненою поведінкою. Згадана авторка, посилаючись на думку О. Проценко, зазначає, що «... християнська мораль розглядає залежність як один із симптомів, наслідків гріха (порочності, моральної розпусти), а також як наслідок перенесених душевних та моральних травм особистості [5]. З біблійної позиції людина має дух, душу та тіло, тобто триєдина. Наркоманія – це хвороба, що полонить усі рівні людини, тож лікування потребує вся сутність людини. Тому християнські цінності скеровують людину на звільнення від гріха та внутрішнє зцілення, допомагають залежній людині на основі духовних принципів, християнської моралі стати на шлях видужання особистості для вільного та повноцінного життя через духовне відродження, відновлення емоційного стану, поліпшення фізичного здоров'я, а також через оновлення родинних стосунків, соціальну адаптацію в суспільстві. До того ж, духовність, моральність особистості є протидією асоціальної та адиктивної поведінці. Отже, духовне становлення – це вища мета кожної особистості, а не лише

потреба залежної людини, адже на ґрунті духовності зростає та міцніє особистість як цілісна система.

Стосовно третього аспекту щодо *впливу суперечностей переходу людства на більш високий щабель технократичного і соціокультурного розвитку на можливість поновлення повноцінного функціонування наркозалежної особи в суспільстві*, буде доречним звернутися до праць філософі минулого століття і праць сучасних філософів і соціологів.

Філософія екзистенціалізму наголошувала на все більшому відчуженні людей протягом ХХ століття. Зазначимо, що З.Фрейд створив філософську теорію, в якій стверджує, що сила самознищення в умовах сучасної цивілізації призводить психіку до небезпечної межі.

Посилаючись на думку С. Грофа як новатора досліджень незвичних станів людської свідомості, зауважимо, що корені духовно-моральної кризи щільно пов'язані з розвитком еволюції. Він пише: «... При найретельнішому розгляді глобальна криза в своїй основі є кризою духовно-психічною, оскільки вона відображає рівень еволюції свідомості людського виду. Саме тому важко уявити, як би вона могла бути розв'язана без докорінного внутрішнього перевтілення людства у світовому масштабі та його перехід на більш високий рівень емоційної зрілості та духовної свідомості» [1]. Подібні до ідей С. Грофа думки щодо труднощів соціалізації та ресоціалізації знаходимо у філософсько-соціологічних дослідженнях Р. Рахимової – «Соціалізація и **ресоціалізація** провінційної та міської молоді в перехідному суспільстві» [7], в якому авторка, порівнюючи особливості соціалізації та ресоціалізації молоді, наголошує на спільних негативних рисах впливу кризових явищ соціуму на різні соціальні групи молоді.

Слушною філософською тезою для нашого дослідження виявилася ідея американського науковця-футуролога Е.Тоффлера, якому належить авторство дефініції «футуршок» (Future shock, 1990), або «шок майбутнього», під яким згаданий автор розуміє «раптову приголомшуючу втрату відчуття реальності, характеризуючи стан шоку як хворобливий. «... Ця хвороба, - пише Е. Тоффлер, - відображається на нашій культурі, нашій філософії, нашому ставленні до дійсності» [8]. Звідси виходить, що криза соціуму не може не впливати на соціальне становлення особистості, навіть більше, сприяє розвитку таких

негативних соціальних явищ, як соціальна атараксія (бездіяльність, апатія), соціальна анемія, засилля технократизму, глобалізація тощо.

Висновки. Аналіз наукової філософської літератури як методологічної першооснови для подальшої теоретичної та практичної діяльності дозволив розглянути проблему ресоціалізації наркозалежної особистості у трьох аспектах. Висновки, яких ми дійшли в ході вивчення динаміки філософських поглядів про сенс буття людини, полягають у тому, що відбувається невинний процес пошуку відповідей на запитання щодо сенсу людського буття в рамках багатьох філософських напрямів – епістемології, онтології, феноменології, антропології, гносеології, етики тощо. Вивчення наукових доробок у руслі другого аспекту щодо формування духовно-моральних цінностей особистості і культурних норм суспільства як основи гармонійної ресоціалізації особистості дало змогу дійти висновку про деформацію базових загальнолюдських цінностей наркозалежної особистості, що створює суттєві труднощі для її повернення і повноцінної життєдіяльності в суспільстві. Щодо впливу суперечностей переходу людства на більш високий щабель технократичного і соціокультурного розвитку, на можливість поновлення повноцінного функціонування наркозалежної особи в суспільстві, зазначимо, що це теж є проблемним полем філософського напрямку, оскільки створює такі нові негативні соціальні явища, як соціальна атараксія, соціальна анемія, засилля технократизму, глобалізація.

Перспективними напрямками дослідження в руслі соціально-педагогічної ресоціалізації наркозалежних осіб будуть питання, пов'язані з формуванням соціальної толерантності до наркозалежних, переорієнтація соціально-філософської парадигми ставлення суспільства до проблем наркозалежних.

Література

1. Гроф С. Области человеческого бессознательного: опыт исследования с помощью ЛСД / Станислав Гроф. – М. – С. 156
2. Долгенко А. Н. Декадентский гедонизм / А. Н. Долгенко // Феномен удовольствия в культуре : матер. междунар. науч. форума 6-9.04.2004 г. – СПб. : Центр изучения культуры, 2004, – С. 170-172.

3. Камю А. Бунтующий человек. Философия. Политика. Искусство / Альбер Камю ; пер. с фр. : И. Я. Волевич, Ю. М. Денисов, А. М. Руткевич, Ю. Н. Стефан. – М. : Политиздат, 1990. – 415 с.
4. Никитин Ю. А. Философские аспекты причин наркомании / Ю. А. Никитин // Изв. Рос. гос. пед. ун-та им. А. И. Герцена : Аспирант. тетр. – 2008. – № 35. – С. 261–264.
5. Проценко О. Н. Наркотики и наркомания: надежда в беде / О. Н. Проценко – 2е изд., – Москва, «Триада» – 2006. – 240 с.
6. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія : монографія / Ольга Ігорівна Рассказова // ОП Шейніна О.В., 2012. – 468 с. – бібліогр.: С. 422-462.
7. Рахимова Р. М. Социализация и ресоциализация провинциальной и городской молодежи в переходном обществе : дис. ... доктора социологических наук : 22.00.04 / Расима Миннахметовна Рахимова. – Казань, 2002. – 415 с.
8. Тоффлер Э. Шок будущего / Эльвин Тоффлер. – М.: АСТ, 2002. – 256 с.
9. Фромм Э. Бегство от свободы; Человек для себя / Эрик Фромм ; пер. с англ. Д. Н. Дудинский ; худ. обл. В. В. Драко. – Мн. : ООО «Поппури», 1998. – 276 с.
10. Шопенгауэр А. Свобода воли и основы морали: две основные проблемы этики / Артур Шопенгауэр ; пер. с нем. Ф. В. Черниговца. – изд-е третье. – Спб. : Издание А. С. Суворина, 1896.